

Milica Bakić–Hayden
Varijacije na temu 'Balkan'
IFDT / IP „Filip Višnjić“, 2006.

U OČIMA POSMATRAČA*

Za našu akademsku javnost zakasneli izlazak knjige koju danas predstavljamo važan je upravo stoga što može da bude dobar podsticaj jednoj skoro nepostojećoj disciplini i drugim njenim žanrovima koji se javljaju tek kao neka vrsta „privatnog pisma“ pojedinih autora i koji se prepoznaju pod zajedničkim imenom simbolička geografija. Time na samom početku ne želim da povećavam već preopterećenu distinkciju između „našeg“ i „tuđeg“ i aludiram na vrednosne konotacije koje ovako izražen stav može imati. Istina je da se u ovoj oblasti bar jednu deceniju kasni, ali ovde pre svega mislim na mogućnosti recepcije, na razliku u kodu, odnosno jeziku preko koga će šira domaća javnost moći da se upozna između ostalih i sa inicijalnim tekstovima koji orijentalističku paradigmu primenjuju na diskurse o Balkanu, odnosno sa tekstovima koji su išli uprkos jednoj „istini“ i koji su nešto što se činilo očiglednim učinili problematičnim. Upravo su ovi tekstovi omogućili otvaranje pitanja, koja će kasnije prerasti u široku specijalističku debatu, o tome kako je jedan neutralni geografski pojam prerastao u najgoru pogrdu, a da je pritom zadržao oreol „politički-korektnog diskursa“. Polazeći od dominacije simboličkog poimanja Balkana nad neutralnom geografskom oznakom ovog područja, Milica Bakić–Hayden prva govori o simboličkoj kolonizaciji Balkana uprkos nepostojanju klasičnih vidova imperijalizma i ekonomske kolonizacije.

Iako se trudimo da u razgovoru o knjizi Milice Bakić–Hayden uzajamna ponavljanja svedemo na najmanju meru, teško da bilo ko od nas troje u svom izlaganju može izbeći činjenicu vremenske distance predstavljanja upravo ovih tekstova („Orijentalističke varijacije na temu 'Balkan' i „Reprodukcija orijentalizma: slučaj bivše

* Govor o knjizi Milice Bakić–Hayden, održan 28. juna 2006. godine na tribini IFDT.

Jugoslavije“¹) u odnosu na njihov nastanak i opažanje u najkraćem svodljivo na ironični naslov predstave „Godine joj ne mogu ništa“. Kako, godine, ipak čine, dodaju, oduzimaju i u svakom slučaju menjaju, i kako smo naučeni da na taj način opažamo pojave, odnosno da „merimo vreme“ i za današnji datum predstavljanja knjige bi se obično reklo da to nije slučajno, odnosno da nije bez dublje veze sa njenom temom ili sa temom bar jednog njenog teksta („Kosovo: vanvremena metafora sred vremenskog prizivanja“). Biće da i to zavisi od naše intencije da li stvari želimo da interpretiramo na takav način, kao slučajnost, dakle, ili ne. U svojoj interpretaciji napisanog i pokušaju razumevanja onoga što nam Milica Bakić – Hayden priča ja ću pokušati da „merenju i vrednovanju razdaljine“, odnosno fenomenu *distance*, ne samo vremenske, nego i prostorne, etničke, religijske, kulturne ili simboličke, i na kraju autorske distance u odnosu na predmete istraživanja, dam ključno mesto. Distanca, shvaćena na bilo koji od ovih načina, jeste ona nit kojom su (nekad manje, nekad više vidljivo) ne samo povezani svi tekstovi sabrani u ovoj knjizi, nego su njome, odnosno pokušajem boljeg razumevanja i ublažavanja distance i značajno motivisani. Naravno, iz naslova knjige i naslova poglavlja to se ne vidi, i to pravo osnovnog vezujućeg fenomena svakako pripada Balkanu, kako u geografskom tako i u simboličkom smislu.

Pre nego što pređem na fenomen distance, želim da se u najkraćem dotaknem pitanja strukture ove knjige, koja uprkos žanrovskoj neujednačenosti, ili bolje rečeno iznijansiranošću žanrova prilagođenih pojedim temama, i zahvaljujući autorkinom slobodnom kretanju u okvirima bilo političke bilo književne antropologije, fenomenologije religija i kultura, deluje kao skladno komponovana celina. Ne samo prema formalnim pokazateljima, na šta upućuju naslovi i podnaslovi („Varijacije na temu ‘Balkan‘“, „Preludijum za varijacije“, „Orientalističke varijacije“, „Balkanske varijacije“, „Jedna srpska varijacija“), dakle u smislu muzičke kompozicije nego i u literarnom smislu gde celinu razumevamo iz manjih delova, a gde je potpuno razumevanje pojedinih delova uslovljeno razumevanjem celine. Značenjskom jedinstvu napisanog i naizgled lako postignutom skladu doprinosi i nešto što je prava retkost u mnoštvu tekstova koji

¹ Analizujući diskusije o raspadu Jugoslavije, Milica Bakić-Hayden u ovom tekstu ubedljivo pokazuje reprodukciju „orijentalističkih obrazaca“ i njihovo recirkulisanje između zapadnih analitičara i domaćih aktera u raspadu.

tematizuju odnose i strategije konstruisanja „drugosti“ a to je osobeni stil, odnosno miran, topao i sofisticiran ton, oslobođen ironijske ili navijačke strasti, a koji, opet nikako ne isključuje ličnu angažovanost u osetljivim i teškim temama. U tekstu „Dvostruko zapostavljene: žensko monaštvo na Balkanu“ te osobine su najubedljivije pokazane. Monaštvo jeste „drugost“, ali prilaz toj „drugosti“ kao predmetu istraživanja u ovom slučaju ne imitira „političku ili retoričku korektnost“ da bi tu „drugost“ u konačnom rezultatu još više žigosao. Naprotiv, autorkin prilaz je i unutar „retoričke korektnosti“ jer je podrazumeva i proizvodi, ali je i izvan formalnog uvažavanja i poštovanja „drugosti“, sasvim ljudski, obojen razumevanjem, pa ako hoćete i ljubavju za drugačije izbore, odnosno za sam predmet istraživanja. Bez takvog odnosa, tj. lične angažovanosti i motivisanosti, i posebno osvešćenosti takvog pristupa, čini se da i ne vredi istraživati.

Ovim sam već ušla u razmatranje problema autorske distance, odnosno autorske bliskosti i povezanosti sa istraživanim fenomenima. Za čitaoca ovde ali i negde drugde svakako je indikativno da se slikom Balkana kao stereotipa i pokušajima njegovog reoznačavanja, svaka na svoj način, bave Milica Bakić–Hayden, Vesna Goldsvorti, Marija Todorova, Dubravka Ugrešić ili Isidora Sekulić pre njih, dakle žene sa Balkana. U svim slučajevima se pokazuje da nepostojanje prostorne ili iskustvene distance sa ovim područjem može biti stvar lične motivacije i „pokretačkog govora“ ali i to da nas upravo nauka, a ne samo književnost, upućuje da autor ne sme i ne može biti lišen ličnog doživljaja sveta, odnosno da apsolutne nauke i apsolutne istine nema i da se upravo u ličnom domenu nalaze potencijali za raznolikost u naučnim pristupima, pa i za nove uvide. Zato tekstovi kao i recepcija tekstova Milice Bakić–Hayden na najbolji način pokazuju da je veća zainteresovanost i privrženost predmetu istraživanja ne samo nužna, nego i poželjna i korisna.

Ipak, ne treba imati iluzija da novi uvidi bitno menjaju društvene mode, dominantni pogled na svet i opšti, univerzalni jezik, koji pati od „indikativnih pogrešaka“ i koji je u većini domena bipolarno strukturisan, baš kao u mitovima. Jedan od plodnijih načina kako u prevazilaženju društveno-konstruisanih „očiglednih suprotnosti“ (kakvi su „Evropa“ i „Balkan“, „hrišćanstvo“ i „islam“ itd.), tako i u ublažavanju uzajamne distance, jeste upravo promena ugla gledanja, odnosno posmatranje iz više različitih pozicija, pa i iz

različitih disciplina. U ovoj knjizi takav pristup imamo u punom značenju, kao interpretaciju uslovljavanja, preklapanja, dopunjavanja, odnosno dijaloga naizgled neprevodivih kultura i svetova. Imamo i još nešto, čini mi se mnogo značajnije za ovu problematiku i posebno za nas koji živimo na prostoru koji „gnezdi orijentalizme“, ne samo od severozapada ka jugoistoku nego i od „centra“ ka „periferiji“, za nas koji se kao samorazumljivim služimo jezikom čije noseće reči i fraze ‘zamagljuju i uopštavaju pojave, dajući im tako trajnu suštinu’. Dakle, posebna vrednost ove knjige jeste u tome što se ni na jednom mestu ne poriče postojanje razlika, ali se insistira na tome da one nisu ni nužno dihotomne ni vrednosno suprotstavljene. Ono što ilustruju ovi tekstovi jeste način na koji se manipuliše „kulturnim razlikama“ i povećava etnička ili religijska distanca u diskursima koji su prolazili i koji prolaze kao retorički ili politički korektni. Takav pristup izbegava primedbu, koja se inače može uputiti tvrdim konstruktivističkim stanovištima, da je u idejnom projektovanju „Zapada“ „Balkan“ izmišljen kao njegova „drugost“ kako bi samom sebi pokazao koliko je lep. Biće, ipak, da „Balkan“ nije samo „konstrukcija“ izmišljena iz egoizma, zle namere ili dosade „Evropljana“. S druge strane, dominantni javni diskursi nas opominju da su i naša „lepota“ i naša „ružnoća“ *u očima posmatrača*, pa nam ne ostaje ništa drugo nego da distancu između ova dva pola ublažavamo kako najbolje znamo i umemo.

Gordana Đerić